

DOKAZNI LANAC

Pregledni naučni članak

DOI 10.7251/APDN1901097P	UDK 343.14:004.773.3
--------------------------	----------------------

Prof. dr Uroš PENA*

Aleksandar MILADINOVIĆ, MA*

Rezime: U našoj kriminalističkoj literaturi, kao i u sudskoj praksi, problemu obezbjeđivanja autentičnosti i integriteta dokaza i dokaznog lanca se nije pridavala velika pažnja. To pitanje se rješavalo uzgredno i samo ukoliko su posebne okolnosti ukazivale na to da je došlo do narušavanja tzv. dokaznog lanca. Podrazumijevalo se da je dokaz obezbijeđen i autentičan kada se pojavi na sudu. Međutim, u zadnje vrijeme se u praksi sve više pojavljuju problemi sa autentičnošću integriteta dokaza i sa (prigovorima) povredama dokaznog lanca. Usljed navedenog bitno je da se etablira i afirmiše procedura obezbjeđivanja integriteta dokaznog lanca. U radu će se ukazati na pojam i značaj dokaznog lanca, te na mehanizme obezbjeđivanja integriteta dokaznog lanca, ukazujući na izvore digitalnih dokaza kao specifične sa aspekta obezbjeđivanja integriteta dokaznog lanca.

Ključne riječi: dokazni lanac, integritet, DNK dokaz, digitalni dokazi...

Uvodna razmatranja

Kriminalistika primarno posvećuje pažnju obezbjeđivanju, pronalasku, izuzimanju i tumačenju dokaznog materijala, bez obzira na to da li se to odnosi na dokazni materijal pronađen na licu mjesta ili se misli na dokaze koji su pronađeni prilikom preduzimanja pretresanja i drugih istražnih radnji. Krivičnoprocesno pravo reguliše okvir kriminalističkog postupanja i rada sa dokaznim materijalom.

Međutim, konkretan rad sa dokazima je ipak uopšteno i načelno regulisan u krivičnoprocesnim pravilima, smatrajući da je to pitanje struke. Iz navedenog proizlazi i činjenica da se uglavnom kriminalističkom praksom, te pravilima koja proističu iz konkretne profesije, uključujući i interna pravila organizacije, etablirao rad sa dokazima. Međutim, vremenom je postajalo jasno da to nije dobro

---

* Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, e-mail: uros.pena@gmail.com

* Jedinica za policijsku obuku – Policijska akademija Banja Luka, e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com

rješenje, jer su mogućnosti zloupotreba, pa i nesavjesnih i pogrešnih rukovanja sa dokazima znatne.

To je uslovalo etabliranje dokaznog lanca koji reguliše postupak sa dokazima, počev od pronalaska dokaza, fiksiranja dokaza, izuzimanja dokaza, transportovanja dokaza, skladištenja dokaza, rada sa dokazom, vještačenja i prezentovanja sudu, te postupka nakon korišćenja dokaza.

U literaturi je primjetno da se ovom problemu ipak nije posvetila veća pažnja, što ima uticaj i na praksu, pa ni sudska ni kriminalistička praksa ne posvećuju ovome veću pažnju. Međutim, u zadnje vrijeme je ipak primjetno postavljanje pitanja dokazanog lanca u sudskim postupcima. Sljedstveno to dovodi do mnogobrojnih dokaznih problema, pa i mogućnosti "obaranja" optužnice usljed nemogućnosti korišćenja dokaza za koji nije obezbijeđena autentičnost dokaznog lanca.

1. Pojam dokaznog lanca

U zemljama engleskog govornog područja uobičajen termin koji se svakodnevno čuje u vezi sa istražnim procedurama je "Chain of Custody". Ovaj termin postepeno ulazi u upotrebu i u drugim zemljama. Ovaj termin je nemoguće doslovno prevesti na naš jezik, a da taj prevod bude smislen i razumljiv osobama koje već unaprijed ne znaju o čemu se radi. Najpribližniji prevod bio bi "lanac posjedovanja", moguće i "lanac zadržavanja", što još uvijek laicima nije na prvi pogled ni jasno ni razumljivo. Termin "lanac posjedovanja" ili "lanac zadržavanja" u istražno-pravnom kontekstu odnosi se na hronološko praćenje puta dokaznog materijala i prateće dokumentacije. To je praćenje slijeda postupanja sa nekim dokaznim materijalom, iz kojeg je vidljivo ko je prikupio neki dokazni materijal, ko ga je sve imao u svom posjedu (zadržavao ga za sebe), pakovao, transportovao, analizirao i deponovao (Karan i Obradović, 2015: 63).

Pod dokaznim lancem se podrazumijeva niz radnji sa privremeno oduzetim i izuzetim predmetima koje preduzimaju ovlašćena i osposobljena lica, kako bi se taj predmet mogao koristiti kao izvor dokaza u krivičnom postupku. Radnje koje se preduzimaju sa tim dokazom odnose se na fiksiranje, obilježavanje, pregled, identifikovanje, izuzimanje, transportovanje, deponovanje, vještačenje, te predstavljanje na sudu.

U suštini, pod dokaznim lancem se podrazumijeva legalno pravo jedne osobe da u određenom momentu posjeduje, rukuje ili transportuje dokazni materijal, što znači da je neophodno da u tom procesu, koga moramo nazvati pravim procesom jer od tada to i postaje, mora biti zabilježeno sve što se dešava sa dokazima, od početka do kraja. Ukoliko se samo u jednom dijelu pojavi „rupa“, npr. u dnevniku dokaznog materijala, to će biti okarakterisano kao moguća zloupotreba na pribavljeni dokaz, ili da je dokaz namješten ili da je dokaz

izmijenjen (Organization for Security and Co-operation in Europe [OSCE], 2014: 109).

Lanac čuvanja je proces koji održava i dokumentuje hronološku istoriju dokaza. Svrha svjedočenja o lancu dokaza je da se dokaže da dokaz nije bio promijenjen u bilo kojoj fazi forenzičke istrage i on mora uključiti dokumentovanje kako je dokaz prikupljen, gdje je prikupljen, kako je transportovan, analiziran i čuvan. Prekid lanca čuvanja navodi na sumnju da je dokaz promijenjen, falsifikovan ili zamijenjen. Za sud nije dovoljno poznavati tačnu lokaciju dokaza, nego se mora bilježiti cijeli put kojim se kretao sve vrijeme (Čosić, 2014: 18).

Obezbeđenje vjerodostojnosti i kredibiliteta predmeta u kriminalističkom i u krivičnoprocesnom smislu, kao izvora dokaza u krivičnom postupku, realizuje se autentičnošću dokaznog lanca. Autentičnost dokaznog lanca podrazumijeva da stranka koja izvodi dokaz mora dokazati da je sa privremeno oduzetim i izuzetim predmetom, koji se na glavnom pretresu koristi kao dokaz, postupano u skladu sa pravilima struke, u skladu sa kriminalističkim pravilima, kao i sa zahtjevima krivičnoprocesne, odnosno dokazne prirode. To se postiže vođenjem dnevnika (kretanja) dokaza koji predstavlja svojevrsnu evidenciju lanca nadzora nad tim dokazom (Miladinović, 2018: 167).

Lanac nadzora počinje nakon aserviranja tragova, ali se može reći i od njihovog samog uočavanja. Predstavlja potpuno procesno-pravno oformljenje tragova. Lanac nadzora se definiše kao ovjereni, pismeni zapisnik o svim osobama koje su održavale neprekidnu kontrolu nad dokazima, odnosno dokaznim materijalom. Njime se dokazuje da su dokazi na mjestu događaja isti oni koji su prezentovani sudu (Bojanić, 2011: 58). U dnevniku dokaza je stoga bitno precizirati i opisati sva lica koja su dolazila u kontakt i vršila bilo kakvu radnju sa dokazima, osnov dolaska u kontakt sa dokazima, vrijeme i mjesto dolaska u kontakt sa dokazima, eventualni gubitak određenih svojstava tog predmeta nakon radnje od strane tih lica (promjena morfoloških karakteristika, promjena na težini, promjena boje, raspakivanje), način daljeg deponovanja, eventualna izuzimanja predmeta... Jednostavno rečeno lanac nadzora utvrđuje ko je imao kontakt sa dokazima, datum i vrijeme postupanja sa dokazima, okolnosti za dokaze sa kojima se postupalo, koje promjene, ako ih ima, su napravljene kod dokaza. Izuzetno je bitno da se evidentiraju sva oštećenja do kojih je došlo prilikom manipulacije sa dokazima, bez obzira na to kako su nastala.

2. Mehanizam (obezbeđivanje) dokaznog lanca

Sa dokaznog aspekta izuzetno je bitno da se svi privremeno oduzeti i izuzeti predmeti sa lica mjesta adekvatno obilježe, transportuju, deponuju, eventualno vještače, te predstave na sudu na pravilan i zakonit način, te da se u svakom momentu zna ko je raspolagao i na koji način sa tim predmetima, kako bi se

provjerila vjerodostojnost tih predmeta u kriminalističkom, procesnom i faktičkom smislu. To se postiže obezbjeđivanjem autentičnosti dokaznog lanca, što posebno dolazi do izražaja kod digitalnih dokaza, odnosno izvora digitalnih dokaza. Kada je riječ o materijalnim dokazima, izuzetno je bitno da postoji jasna i precizno definisana procedura postupanja sa materijalnim dokazima i to od momenta uočavanja predmeta i tragova sa lica mjesta, preko izuzimanja, pakovanja i transpotovanja do laboratorije, sve do njihove prezentacije na sudu. Stoga je potrebno ustanoviti tzv. lanac kretanja dokaza (Milošević, Kesić i Bje-
lovuk, 2010).

Svrha obezbjeđivanja autentičnosti dokaznog lanca jeste da se sudu predstavi upravo onaj dokaz koji je pronađen na licu mjesta ili koji je privremeno oduzet, dovodi se u vezu sa konkretnim krivičnim djelom te da se sud, kao i stranke mogu uvjeriti da je sa predmetom postupano u skladu sa kriminalističkim i krivičnoprocesnim zahtjevima, te da se na predmetu nisu radile nikakva preinačenja, manipulacije, falsifikovanje ili eventualna zamjena tog predmeta drugim predmetom. Takođe, ukoliko se utvrdi da je privremeno oduzeti ili izuzeti predmet rezultat određene manipulacije, odnosno da su dokazi koji su izvedeni iz njega rezultat određene manipulacije sa tim predmetom kao izvorom dokaza, dokazni lanac omogućava identifikaciju odgovornog lica.

Lanac kretanja dokaza se obezbjeđuje, odnosno autentičnost dokaznog lanca se formira na osnovu ustanovljavanja jasne, transparentne i provjerljive procedure kretanja dokaznog materijala i pristupa i rukovanja sa dokaznim materijalom od za to stručnih osoba. Ova procedura mora otkloniti mogućnost kompromitacije i kontaminacije dokaza, ali isto tako mora omogućiti i da zainteresovane strane mogu u svako doba da provjere da li je integritet dokaznog lanca očuvan. Te procedure bi trebale da budu jasne, transparentne, provjerljive i stabilne (za relativno duži period).

Cilj ustanovljavanja ove procedure je omogućavanje i obezbjeđivanje sljedećeg:

- Svjedočenje da je dokaz ono što se tvrdi da jeste.
- Svjedočenje o kontinuiranom posjedovanju dokaza od strane svake osobe koja je posjedovala dokaz, od njegovog pribavljanja do prezentovanja sudu.
- Svjedočenje svake osobe koja je posjedovala određeni dokaz da je specifičan komad dokaza ostao suštinski u istom stanju od momenta kada je jedna osoba preuzela dokaz do momenta kada ga je predala na čuvanje drugom (Žarković, Bjelovuk i Kesić, 2012).

Preduslov za obezbjeđivanje ove procedure, koja omogućava etabliranje i afirmisanje autentičnosti dokaznog lanca, jeste procedura čuvanja dokaznog lanca. Međutim, iako je ona neophodna, nije i dovoljna da bi se smatralo da je dokazni lanac autentičan i obezbijeđen. Pored procedure, nužno je da se procedura odnosi na referentnu instituciju, te na stručno osoblje koje je u

kontakta sa dokazima u okviru dokaznog lanca. To se primarno postiže akreditacijom laboratorije, odnosno institucije u okviru koje se formira procedura obezbjeđivanja autentičnosti dokaznog lanca. Naravno, akreditacija laboratorije podrazumijeva i akreditaciju osoblja koje ima pristup dokazima u okviru dokaznog lanca. Iako (kod nas još uvijek) ovo nije nužan uslov za autentičnost dokaznog lanca, svakako da je neophodan, te da je trenutno rješenje svakako polovično, a sigurno da nije lišeno ni mnogobrojnih nedostataka, pa i sumnji u autentičnost dokaznog lanca. Nerijetki slučajevi iz prakse govore u prilog tome.

Dobro uspostavljen sistema kvaliteta forenzičkog procesa će omogućiti validnost dokaza u sudskom postupku. Ovaj sistem pruža garanciju da su ti dokazi koji se predstavljaju na sudu upravo oni koji su prikupljeni na licu mjesta. Samim tim će se omogućiti njihovo lako i pouzdano identifikovanje (Nešić, Vučković i Marić, 2017: 342).

Izgradnja, formulisanje i dosljedna primjena preciznih pravila postupanja, obavezujućih za sve učesnike u kriminalističkoj obradi mjesta događaja, može se posmatrati i kao svojevrsna garancija da će svi pojedinačni zadaci angažovanih službenih lica biti obavljani na procesno prihvatljiv i kriminalistički cjelishodan način. S obzirom na navedeno, moraju biti definisani: kvalifikacija forenzičara za uviđaje, neophodna oprema za odgovarajućom dokumentacijom o ispravnosti, procedure postupanja na mjestu događaja u vezi sa fiksiranjem zatečenog stanja na mjestu događaja i fiksiranjem pronađenih tragova, procedura pisanja odgovarajućih zapisnika/izvještaja/bilješki sa mjesta događaja, procedure u vezi sa pakovanjem i čuvanjem tragova sa mjesta događaja, procedurama u vezi sa pakovanjem i čuvanjem tragova na putu do forenzičke laboratorije, kao i laboratorijske opreme sa odgovarajućom dokumentacijom o ispravnosti i neophodnom kvalifikacijom osoblja, procedure u vezi sa ponašanjem osoblja kada je u pitanju rukovanje sa dostavljenim uzorcima i opremom, primjena odgovarajućih metoda istraživanja i tumačenja i, naravno, forma predstavljanja rezultata (Žarković i sur., 2012).

Iz dokumenta poznatog pod nazivom "Chain of Custody" trebalo bi biti vidljivo ko je sve, kad je, zbog čega je i koliko je dugo bio u kontaktu sa dokaznim materijalom. Ova dokumentacija treba da sadrži podatke o uslovima pod kojim se čuvao dokazni materijal, identitet svih osoba koje su u svom posjedu imale dokazni materijal, trajanje svakog pojedinačnog zadržavanja dokaza, bezbjednosne uslove pod kojim je čuvan dokazni materijal, podatke o načinu na koji je dokazni materijal predat narednoj osobi, što treba biti upisano svaki put kada se obavlja primopredaja dokaznog materijala. U dokumentu moraju biti i potpisi lica uključenih u svaki korak postupka sa dokaznim materijalom (Karan i Obradović, 2014: 64).

3. Pretresanje računara kao primjer obezbjeđivanja autentičnosti dokaznog lanca izvora digitalnih dokaza

U odnosu na materijalne dokaze, digitalni dokazi imaju nekoliko prednosti. Od digitalnih dokaza moguće je napraviti tačnu kopiju koja se naknadno može istraživati kao da se radi o originalu, dok je kod materijalnih dokaza to gotovo nemoguće. Prilikom ispitivanja kopije, a ne originala, izbjegavaju se oštećenja koja bi mogla nastati na originalu prilikom istraživanja. Zapravo, preporuka je profesionalaca da se forenzički alati i tehnike ne primjenjuju na „živim“ podacima, već da se naprave njihove kopije i da nikad ne eksperimentišu korisnici koji za to nisu obučeni, jer će sigurno oštetiti ili izgubiti potrebne digitalne dokaze. Pomoću pravilnih alata moguće je vrlo lako odrediti da li je digitalni dokaz modifikovan ili uništen jednostavno upoređujući ga sa originalom. Digitalni dokaz je vrlo teško uništiti: čak i onda kada su „obrisani“, digitalni dokazi se mogu povratiti na računarski disk ili neki drugi medij za pohranu podataka. Digitalni dokaz je lako pohraniti, a zbog lakoće izrade kopije gotovo ga je nemoguće uništiti ili izgubiti (Šikman i Bošković, 2013: 225).

Pravila krivične procedure uređuju pod kojim uslovima i na koji način organi postupka mogu na zakonit način doći do relevantnih računarskih podataka i na koji način podaci postaju dokaz o izvršenom krivičnom djelu. Da bi se računarski podaci mogli koristiti kao dokaz u krivičnom postupku, potrebno je utvrditi da su prikupljeni i obrađeni u skladu sa zakonom (uslov zakonitosti), da nije bilo namjerne ili slučajne izmjene/gubitka elektronskih zapisa, odnosno da su zapisi predstavljeni kao dokaz pred sudom ni manje ni više u odnosu na vrijeme kada su bili prikupljeni (uslov autentičnosti) i da su podobni za utvrđivanje postojanja i istinitosti određene činjenice u krivičnom postupku (uslov relevantnosti). Da bi bio zadovoljen uslov zakonitosti, radnje i mjere koje služe prikupljanju elektronskih dokaza moraju biti preduzete u skladu sa zakonom koji uređuje krivičnu proceduru, prilikom čega moraju biti poštovana pravila digitalne forenzike u cilju ispunjenja uslova autentičnosti, dok se uslov relevantnosti vezuje za okolnosti konkretnog slučaja. Primjena tehnika digitalne forenzike ne podrazumijeva prosto kopiranje i pregledanje uskladištenih računarskih podataka. Rezultati preduzetih radnji ne mogu i neće uvijek biti dokaz na sudu – nekada imaju samo značaj operativnih saznanja koja će usmjeriti daljnji tok postupanja nadležnih organa, a mogu se upotrijebiti kao dokaz samo ako su prikupljeni na način i u skladu sa odredbama krivičnog procesnog zakonodavstva. Iako je tehnički izvodljivo mnogo toga, samo ono do čega sa došlo pod uslovima, na način i u obliku koji propisuje zakonodavstvo moći će da bude dokaz u krivičnom postupku (Pisarić, 2015: 217).

Obezbjeđivanje kontinuiteta dokaznog lanca je bitno i kod klasičnih dokaza, međutim, za razliku od digitalnih dokaza, relativno je lako obezbijediti ovaj

kontinuitet, dok se kod digitalnih dokaza ipak mogu pojaviti određeni problemi, pogotovo prilikom rada sa ovim dokazima od strane nestručnih ili neinformisanih osoba. U radu sa klasičnim dokazima najčešće kriminalistički tehničar (u saradnji sa kriminalističkim inspektorom) izuzima dokaze, obilježava ih, fiksira, pakuje, te transportuje i deponuje sudu, dok je kod digitalnih dokaza ipak drugačije. Usljed prirode ovih dokaza, rijetko samo jedno lice rukuje sa ovim dokazima, a često se i dokazi, odnosno izvori digitalnih dokaza, zbog pretresanja i vještačenja, transportuju iz jedne institucije u drugu instituciju, što se sve treba evidentirati u dnevnik dokaznog lanca. Eventualni nedostaci u dnevniku lanca dokaza mogu rezultirati i nemogućnošću korišćenja tog dokaza na sudu, što sljedstveno može rezultirati i oslobađajućom presudom, pogotovo ukoliko se ima u vidu da su digitalni dokazi kod ovih krivičnih djela nerijetko među (naj)važnijim.

Posebno je bitno da se kod predmeta koji se smatraju izvorima digitalnih dokaza adekvatno i detaljno opišu sve radnje koje se odnose na rad sa ovim predmetima. Imajući u vidu karakteristike i prirodu, te podložnost spoljnjim i daljinskim (nefizičkim) uticajima na ove predmete, pored adekvatnog izuzimanja ovih predmeta bitno je da se i adekvatno transportuju i uskladište, kao i da se sa njima potom adekvatno postupa. S obzirom na to da je promjena strukture i sadržine izvora digitalnih dokaza moguća i bez promjene fizičkih karakteristika, bitno je da se u dnevnik ove vrste dokaza obavezno navede i period rukovanja sa ovim predmetima, te eventualno korišćena oprema kojom su tretirani ovi predmeti.

Primjer rada sa digitalnim dokazima se može prikazati prilikom obezbjeđivanja izvora digitalnih dokaza tokom pretresanja stana.

Samim ulaskom u stan i druge prostorije potrebno je hitno „zamrznuti situaciju“ u stanu, odnosno pod nadzor staviti sva zatečena lica, te ih udaljiti od računara i druge elektronske opreme koja se nalazi u stanu. Blisko vezano sa navedenim je i da se ni pod kojim uslovima ne smije dozvoliti pristup osumnjičenog računaru i pratećoj informatičkoj opremi. Pronalaskom računara i drugih softverskih i hardverskih uređaja koji treba da se oduzmu izuzetno je bitno adekvatno fiksiranje, rukovanje, izuzimanje, skladištenje i transportovanje tih uređaja, kako bi se oni kasnije mogli koristiti za potencijalno pretresanje računara ili za digitalno vještačenje. Podrazumijeva se da je bitno fotografski ili video-snimanjem fiksirati mjesto i ambijent pronalaska računara i druge opreme i predmeta koji se oduzimaju, te širi izgled radnog stola ili radnog ambijenta gdje je pronađen računar. To podrazumijeva da se fiksiraju i materijali koji se nalaze oko računara, položaj kamere, razne bilješke, uputstva, eventualne lozinke, zapisi, ceduljice, uvezani uređaji na računar, položaj CD i drugih nosača memorije, eventualne naljepnice na njima... Takođe, potrebno je fiksirati i radnu površinu računara, da li je upaljen ili ne, da li se na ekranu odvija određeni radni proces, vrijeme koje računar prikazuje...

Potrebno je forenzički obraditi i na odgovarajući način fiksirati sve optičke, akustične, olfaktivne, vestibularne, taktilne i druge karakteristike cjelokupnog interijera i eksterijera radi naknadnog prepoznavanja, identifikacije i analize, te povezivanja s drugim materijalom polne zloupotrebe i iskorištavanja djece (Kokot, 2015: 253).

Pravilno rukovanje sa pronađenim računarima, koji će se privremeno oduzeti za daljnje potrebe pretresanja ili vještačenja, zavisi od nekoliko faktora (da li je računar uključen u struju ili ne, da li je u toku određeni radni proces na računaru, da li je računar povezan za drugim uređajima, da li je računar dio računarske mreže...) na koji lica koja učestvuju u pretresanju moraju da obrate pažnju, a posebno o tome mora da vodi računa rukovodilac pretresanja. Primarno je da se provjeri da li je računar uključen ili ne. Isključen računar se ni pod kojim uslovima ne uključuje. Ukoliko je računar uključen, treba fotografisati ekran, kreirati forenzičku kopiju RAM memorije, provjeriti aktivne programe i šta se trenutno dešava, izuzeti sadržaj elektronskog poštanskog sandučeta, provjeriti da li ima CD/DVD medij u uređaju, prekinuti vezu sa mrežom, ako postoji kriptografska zaštita kreirati logičke forenzičke kopije diskova, izvući kabl, zaplijeniti i upakovati sve dokaze (Kos, Petrović i Marković, 2013: 31). S obzirom na to je za navedene aktivnosti svakako potrebno specijalističko znanje, ali i oprema sa kojom ne raspolaže većina policijskih službenika koji se bave sprečavanjem i suzbijanjem internet- kriminaliteta, svakako da je potrebno prilikom pretresanja angažovati i stručna lica koja raspolažu navedenim znanjem i potrebnom opremom. To je bitno navesti i u prijedlog za izdavanje naredbe za pretresanje i privremeno oduzimanje predmeta, a pogotovo je to bitno navesti i u eventualni prijedlog za izdavanje naredbe za situaciono pretresanje računara ili za situaciono digitalno vještačenje (Miladinović, 2018: 180). Ako je računar isključen, ne smije se uključivati, treba ga fotografisati, dokumentovati da li je povezan na mrežu, isključiti i označiti kablove, te provjeriti da li ima CD/DVD medija u uređaju, a ako ih ima izvaditi ih koristeći spajalicu (prethodno provjeravajući da li je struja isključena). S obzirom na to da bi svako paljenje računara dovelo do izmjene određenih podataka, čime bi se mogla dovesti u pitanje validnost pronađenih dokaza, kako bi se onemogućilo slučajno ili namjerno paljenje, preporučljivo je koristiti odgovarajuće etikete za utičnice ili kablove (Kos i sur., 2013: 32), odnosno zalijepiti ih nakon izuzimanja, te adekvatno označiti, a tek potom transportovati i uskladištiti. Prvo je potrebno oduzimati uključene, a potom neuključene uređaje.

Prilikom obilježavanja, fiksiranja, rukovanja, a pogotovo prilikom izuzimanja računara i prateće opreme, kao i svih drugih predmeta, veoma je bitno voditi računa da se ti tragovi daktiloskopski, pa čak i biološki ne kontaminiraju, s obzirom na to da se oni potencijalno mogu i daktiloskopski tretirati u cilju izazivanja otisaka papilarnih linija, a ne treba zapostaviti ni mogućnost da se na ovim predmetima mogu pronaći i određeni biološki tragovi koji bi bili podobni

za DNK vještačenje. Naravno, ovo se odnosi na one situacije gdje je kriminalistički relevantno dokazati da je osumnjičeni bio u određenoj (fizičkoj) vezi i doticaju sa oduzetim predmetima. Naime, u određenim slučajevima, pogotovo ukoliko sporni računar koristi više lica ili se u prostoriji, stanu ili objektu pretresanja nalazi više lica, kako ne bi došlo do međusobnog optuživanja oko korišćenja spornog računara potrebno ga je izuzeti shodno kriminalističko-taktičkim i tehničkim pravilima, kako bi se na njemu kasnije realizovalo daktiloskopsko, biološko ili drugo vještačenje, prije pretresanja ili digitalnog vještačenja računara. Ovo se takođe odnosi i na drugu opremu koja se oduzima, u određenim slučajevima čak je i presudnije utvrditi korišćenje te druge opreme od strane osumnjičenog, nego samog računara. Naravno, bitno je da se eventualno papilaroskopsko i biološko vještačenje realizuju prije pretresanja ili vještačenja računara. Prilikom pripremanja i planiranja pretresanja potrebno je da se procijeni ta eventualna relevantnost, te da se shodno procjeni i postupaju prilikom rukovanja sa tim predmetima (Miladinović, 2018).

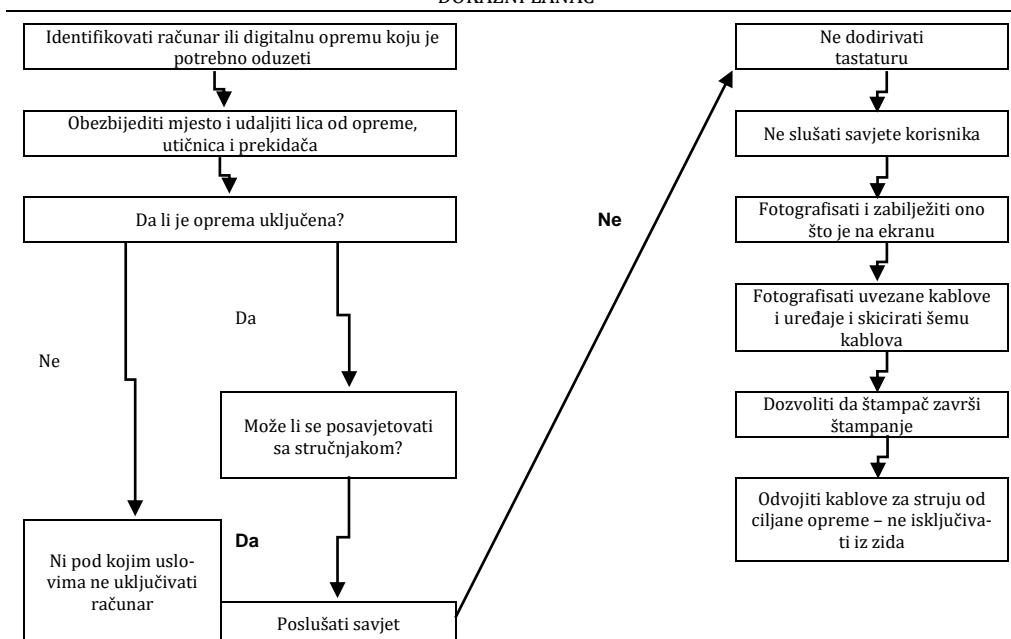
Kod pakovanja ovih dokaza, kao i kod ostalih dokaza, važe pravila da se svaki predmet odvojeno pakuje, te da se posebno obilježava. To kod ovih dokaza, pored praktičnog i kriminalističkog značaja, ima i sigurnosni značaj, što je potrebno da znaju policijski službenici koji dolaze u bilo kakav doticaj sa ovim dokazima. Tokom pakovanja za transport predmeta koji sadrže digitalne dokaze posebno je bitno da se digitalni dokazi pakuju u antistatičkoj ambalaži, imajući na umu da plastične kese mogu proizvesti statički elektricitet i omogućiti razvoj vlage i kondenzacije, što može oštetiti ili uništiti digitalne dokaze. Statički elektricitet mogu proizvesti i grijači u sjedištima automobila, a mogu ga proizvesti i tepih i drugi predmeti. Mobilne telefone treba pakovati u ambalaži koja štiti od prijema signala, kako bi se spriječila komunikacija (Faradejeve vrećice). Tokom transporta digitalne dokaze je potrebno držati dalje od magnetnih polja. Digitalne dokaze ne bi trebalo duže vrijeme držati u vozilu, a takođe prilikom transporta bi trebalo amortizovati eventualne udare i vibracije kojim bi mogli biti izloženi ovi predmeti (Kos i sur., 2013: 35). Prije izuzimanja, a pogotovo prije transportovanja, potrebno je da se oprema ohladi.

Fiksiranje pretresanja stana i drugih prostorija i privremeno oduzimanje računara, prateće i povezane opreme i uređaja, te predmeta u vezi sa njim, kao i drugih predmeta, je izuzetno bitno. Ukoliko se ono ne sprovede u skladu sa procesnim, kriminalističkim i digitalnim zahtjevima, podaci i dokazi do kojih će se doći eventualnim pretresanjem računara i digitalnim vještačenjem, te drugim istražnim radnjama neće se moći koristiti na sudu ili će njihovo korišćenje biti skopčano sa mnogobrojnim bespotrebnim poteškoćama. Potrebno je detaljno i hronološki sačiniti izvještaj o toku i sadržaju realizovanog pretresanja sa konkretizacijom svih radnji koje su preduzete tokom pretresanja. Posebno je bitno da se naznači pronalazak predmeta, u kom stanju su pronađeni (upaljeni ili ugašeni, uključeni u struju ili ne, da li se određeni proces ili komanda izvršava na

računar, na koji način je računar povezan sa drugim uređajima, da li je uključena bežična veza...). Takođe je bitno navesti gdje su pronađene eventualne lozinke, uputstva, smjernice za korišćenje računara i drugih uređaja i sličan materijal, kako bi se iz zapisnika i izvještaja utvrdilo da li je taj materijal bio dostupan i drugim stanarima ili korisnicima određenog prostora ili objekta. Na ovaj način se predupređuje eventualna odbrana osumnjičenog da su računar, identifikacioni i autentifikacioni podaci bili dostupni i drugima, te da su i drugi mogli, u njegovo ime i preko njegovog profila, da ostvaruju inkriminisanu interakciju i komunikaciju.

Nakon pretresanja i privremenog oduzimanja predmeta ove predmete je izuzetno bitno odmah ili što prije dostaviti i deponovati sudu ili na lokaciju koju sud odredi gdje će se predmeti uskladištiti. Pored toga što je obaveza policijskih službenika da se odmah nakon pretresanja svi privremeno oduzeti predmeti sa izvještajem sa pretresanja dostave sudu koji će odrediti daljnje deponovanje tih predmeta, kod predmeta koji imaju veze sa digitalnim dokazima to ima i drugu dimenziju. Naime, ovi predmeti su osjetljivi na klimu, suvo okruženje, statički elektricitet, magnetna zračenja, zbog čega se moraju što prije uskladištiti u prostorijama koje ispunjavaju zahtjeve u pogledu skladištenja izvora digitalnih dokaza. Razumljivo je da službene prostorije policije nimalo ili minimalno ispunjavaju ove tehničke zahtjeve, zbog čega bi boravak ovih privremeno oduzetih predmeta u službenim prostorijama trebalo minimizirati ili čak i u potpunosti izbjegavati (čak i za ono vrijeme koje je potrebno da se u službenim prostorijama sačini izvještaj o pretresanju i prateća dokumentacija koja bi se potom sa privremeno oduzetim predmetima dostavila sudu koji je izdao naredbu). Zato je bitno da se odmah prilikom pripremanja pretresanja te na sastanku neposredno prije realizacije pretresanja, dogovori način transportovanja i lokacija deponovanja privremeno oduzetih predmeta.

DOKAZNI LANAC

Šema broj 1 – Procedura oduzimanja računara i slične prateće opreme (Filipić i Protrka, 2016: 126)

Zaključna razmatranja

Autentičnost dokaznog lanca je izuzetno bitno i kriminalističko i krivičnoprocesno pitanje.

Sa kriminalističkog aspekta obezbjeđivanje dokaznog lanca omogućava kvalitetno i efikasno tretiranje traga i postupak sa tragom, bez obzira na to da li će se on vještačiti ili će se na drugi način koristiti u krivičnom postupku. Isto tako ukoliko je sa tragom postupano po pravilima struke, svakako da će se naknadna ispitivanja moći vršiti i ukoliko se posumnja na prvobitne rezultate. Takođe, ukoliko je sa tragom postupano na pravi način i to je dokumentovano, trag i sam po sebi može biti dokaz, odnosno na osnovu njega se, i bez daljnjih ispitivanja, mogu zaključiti određene operativne ili krivičnoprocesno relevantne činjenice.

Sa krivičnoprocesnog aspekta obezbjeđivanje dokaznog lanca je bitno kako se ne bi narušio integritet dokaza, odnosno kako bi se izbjegla sumnja u pogledu dokaza koji se predstavlja sudu. Ukoliko se posumnja u kredibilitet, mehanizam obezbjeđivanja dokaznog lanca treba da otkloni tu sumnju.

Na dokazni lanac bi, po službenoj dužnosti, trebalo da obrate pažnju svi subjekti koji učestvuju u radu sa dokazima, međutim čini se da je najveća odgovornost ipak na policiji. Stoga ona mora da posebnu pažnju posveti obuci policijskih službenika u radu sa dokazima. Takođe, policijski službenici moraju da

insistiraju da i drugi subjekti u radu sa dokazima paze na obezbjeđivanje autentičnosti dokaznog lanca i integriteta dokaza.

Posljedica narušavanja dokaznog lanca može biti i nemogućnost korišćenja dokaza u dokaznom postupku. Ukoliko se ima u vidu i činjenica da se nerijetko optužnice zasnivaju na primarnom dokazu ili čak i jedinom dokazu u pogledu nečije krivice, nije neočekivano da se optužnica "obori" upravo zbog narušenog dokaznog lanca.

Ovu kauzalističku povezanost dokaznog lanca sa mogućnošću nepotvrđivanja navoda iz optužnice odavno uviđa odbrana, te sve više u strategijama odbrane koristi i "napad" na dokazni lanac, svjesna da ukazivanjem na narušen dokazni lanac integritet dokaza slabi ili se i u potpunosti gubi. Ukoliko se ima u vidu da je nerijetko dokazni lanac lakše opovrgnuti nego predočiti dokaze u pogledu opovrgavanja navoda iz optužnice, ovakva strategija odbrane je i razumljiva.

Upravo stoga relevantni subjekti, a prije svega policija, u svakodnevnom radu sa dokazima mora da posveti dužnu pažnju. Prvi korak ka tome je obuka policijskih službenika, te normiranje rada sa dokazima. Nezaobilazan segment toga je i akreditacija relevantnih subjekata, kao i resursa koji se koriste u radu sa dokazima.

Literatura

Bojanić, N. (2011). *Primjenjena forenzika*. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije: Sarajevo.

Ćosić, J., (2014). *Izgradnja otvorenog okvira za uspostavu i očuvanje lanca dokaza u forenzičkoj analizi digitalnih dokaza*. Fakultet organizacije i informatike: Varaždin.

Filipić, K., Protrka, N., (2016). *Uloga forenzičkog softvera EnCase pri radu sa elektroničkim dokazima*, Međunarodno kriminalističko udruženje: Zagreb.

Grupa autora (2014). *Visokotehnološki kriminal – Praktični vodič kroz savremeno krivično pravo i primjere iz prakse*. OSCE: Podgorica.

Karan, Ž., Obradović, Z. (2015). *DNK priručnik*. Zavod za sudsku medicinu Republike Srpske: Banja Luka.

Kos, I., Petrović, S., Marković, J., (2013). *Priručnik o pretresanju kompjuterskih sistema, uređaja za automatsko pohranjivanje kompjuterskih i elektronskih podataka i mobilnih telefonskih aparata*. Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH: Sarajevo.

Miladinović, A., (2018)., *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama – kriminalistički aspekt*. MUP RS: Banja Luka.

Milošević, M., Kesić, T., Bjelovuk, I., (2010). *Krivično pravosuđe i sistem kvaliteta u forenzičkim laboratorijama*. Kongres sudskih vještaka: Opatija.

Nešić, L., Vučković, J., Marić, A., (2017). *Očuvanje kredibiliteta materijalnih dokaza kroz uspostavljanje dosledne primene pravila postupanja na mjestu krivičnog događaja na osnovu standarda ISO/IEC 17020*. Kriminalističko-policijska akademija: Beograd.

Pisarić, M., (2015). *Pretraganje računara radi pronalaska elektronskih dokaza*. Pravni fakultet: Novi Sad.

Šikman, M., Bošković, G., (2013). *Visokotehnološki kriminal u Republici Srpskoj – aktuelno stanje i mjere suzbijanja*. Kriminalističko-policijska akademija: Beograd.

Žarković, M., Bjelovuk, I., Nešić, L., (2010). *Naučni dokazi i uloga vještaka u krivičnom postupku – evropski standardi kvaliteta*. Kriminalističko-policijska akademija: Beograd i Tara.

Žarković, Ž., Bjelovuk, I., Kesić, T., (2012) *Kriminalističko postupanje na mjestu događaja i kredibilitet naučnih dokaza*. Kriminalističko-policijska akademija: Beograd.

CHAIN OF CUSTODY EVIDENCE

PhD Uroš PENA*

Aleksandar MILADINOVIĆ, MA*

Abstract: In our criminal literature, as well as in case-law, the problem of ensuring the authenticity and integrity of the evidence and the evidence chain was not given a special attention. This issue was dealt with incidentally, and only if the special circumstances indicated that there is "evidence chain". It was meant that the evidence was provided and authentic when it appeared in court. Meanwhile, in recent years, problems with the authenticity of evidence integrity and with (objection) injuries to the evidence chain have become increasingly apparent in practice. So, it is important to establish and promote the procedure for securing the integrity of the evidence chain.

Securing an evidence chain provides a high-quality and efficient treatment of traces, regardless of whether it will be clarified or otherwise used in criminal proceedings. If the trail is followed by the rules of the profession, it is certain that subsequent tests will be conducted even if it is suspected of the original results. Also, if the trace is treated in the right manner and it is documented, the trace itself can be proof – and on the basis of it, and without further examination,

---

* Faculty of Law, University Banja Luka, e-mail: uros.pena@gmail.com

* Police training unit – Police Academy Banja Luka, e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com

certain operational or criminal procedural facts can be concluded. It is important to pay attention to criminal procedural correctness in working with evidence. Securing an evidence chain is essential in order not to impair the integrity of the evidence, or to avoid suspicion as to the evidence presented to the court. If it is suspected of credibility, the mechanism for securing an evidence chain should remove this suspicion.

The consequences of the violation of the evidence chain may also be the inability to use evidence in the evidentiary proceedings. Bearing in mind the fact that the indictments are often based on primary evidence or even the only evidence in respect of one's guilt, it is not unexpected that the indictment is "precipitated" precisely because of the disordered evidence chain. This link of the evidence chain with the possibility of non-confirmation of the allegations from the indictment has long been seen by the defense, and increasingly in the defense strategies it uses "an attack" on the evidence chains, aware that the integrity of the evidence is weak or completely lost by pointing out the damaged evidence chain. It is often easier to deny the evidence chain than to present evidence regarding the denial of the allegations in the indictment, such a defense strategy is also understandable.

On the evidence chains, all subjects involved in the work of evidence should pay attention *ex officio*, but it seems that the main responsibility has the police. Therefore, it must pay special attention to the training of police officers in working with evidence. Also, police officers have to insist that other subjects in the work of evidence also look to ensure the authenticity of the evidence chain and the integrity of the evidence. Therefore, the relevant subjects, especially police, must pay due attention to the daily work with evidence. The first step towards this is the training of police officers, and the standardization of work with evidence. An indispensable segment of this is the accreditation of relevant subjects as well as the resources used in working with evidence.

The paper will show the concept and significance of the evidence chain, as well as the mechanisms for securing the integrity of the evidence chain, pointing out the sources of digital evidence as specific from the aspect of securing the integrity of the evidence chain.

Key words: evidence chain, integrity, DNA evidence, digital evidence...